

УДК: 330. 322. 01 (477.64)

Т.В. Пуліна

кандидат економічних наук, доцент, докторант
Національний університет харчових технологій, м. Київ

ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

Розглянуто можливості створення кластерних об'єднань підприємств у підгалузях харчової промисловості Запорізького регіону шляхом визначення потенціалу кластеризації. За результатами оцінювання потенціалу кластеризації харчової промисловості Запорізького регіону визначено чотири підгалузі, в яких можливе створення кластерів. Доведено необхідність створення кластерів у хлібопекарській та молочній підгалузях харчової промисловості Запорізького регіону.

Ключові слова: кластерний підхід, потенціал кластеризації, підприємства харчової промисловості.

I. Вступ

Стратегічною метою розвитку підприємств харчової промисловості Запорізької області є формування такої її структури, яка б відповідала наявному природно-ресурсному та виробничому потенціалу, а також забезпечувала потреби населення регіону в продуктах харчування.

До складу харчової промисловості у 2011 р. входило 240 підприємств. Обсяг виробленої ними продукції становив 6582,69 млн грн, або 8,1% від загального обсягу промислового виробництва в регіоні та 3,0% від обсягу продукції харчової промисловості по Україні – 192154,1 млн грн. Вкладення іноземних інвесторів у підприємства харчової промисловості на 1 квітня 2013 р. становили 284,7 млн грн, або 24,3% від загальної суми іноземних інвестицій у Запорізькому регіоні.

Проте в агрохарчовому секторі Запорізької області є серйозні проблеми, а саме: значне скорочення обсягів виробництва основних видів продовольчих товарів (за десять років, з 2002 до 2012 р., індекс обсягів виробництва скоротився у 1,4 раза); на багатьох підприємствах галузі використовуються застаріле обладнання й технології, і це негативно впливає на ефективність їх роботи; низька продуктивність у сільському господарстві області; нерозвиненість інфраструктури; продукція місцевих товаровиробників продуктів харчування у крамницях та кіосках Запорізького регіону представлена лише на 0,4%; неповне використання виробничих потужностей підприємств через дефіцит сировинних ресурсів; труднощі зі збутом продукції через жорстку конкуренцію на ринку продовольства; низька купівельна спроможність населення.

Тому досягнення стратегічної мети розвитку підприємств харчової промисловості Запорізької області можливе тільки за умов кластеризації провідних секторів харчової промисловості.

Дослідженню питань визначення потенціалу кластеризації галузей промисловості окремих країн присвячено низку наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених та дослідників, серед яких М.В. Винокурова, К.В. Гончарова, А.В. Єрмішина, М.В. Козлова, Е.М. Турганбаєв [1–4] та ін.

Але аналіз досліджень проблеми визначення потенціалів кластеризації галузей промисловості в різних країнах виявив відсутність методично обґрунтованого підходу до визначення потенціалу кластеризації окремої галузі, що зумовлює необхідність і актуальність дослідження поставленої проблеми.

II. Постановка завдання

Мета статті – визначення потенціалу кластеризації харчової промисловості Запорізького регіону та її окремих підгалузей.

III. Результати

Розглянемо можливості створення кластерних об'єднань у підгалузях харчової промисловості Запорізького регіону шляхом визначення потенціалу кластеризації харчової промисловості Запорізького регіону та її окремих підгалузей.

Потенціал кластеризації – це наявність конкурентних переваг галузей, підприємств, інфраструктурних організацій, що знаходяться на території регіону, та можливість об'єднання й використання цих переваг для підвищення конкурентоспроможності регіону. На часі не розроблена єдина методика визначення оцінки потенціалу кластеризації. Для визначення потенціалу кластеризації харчової промисловості Запорізького регіону скористаємося методикою М.В. Виноку-

рової [1], яка полягає в розрахунку коефіцієнтів локалізації, виробництва на одну особу та спеціалізації галузей промисловості. Якщо розраховані коефіцієнти близькі або більше за одиницю і мають тенденцію до зро-

стання, то в цих галузях можливе створення кластерів.

У табл. 1 надано статистичні дані для визначення потенціалу кластеризації харчової промисловості Запорізького регіону [5–9].

Таблиця 1

Статистичні дані для визначення потенціалу кластеризації харчової промисловості Запорізького регіону за 2005–2011 рр.

Показник	Рік				
	2005	2007	2009	2010	2011
Україна					
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	468 562,6	717 076,7	806 550,6	1 065 108,2	1 329 266,3
Обсяги реалізованої промислової продукції виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, млн грн	71 204,7	103 266,4	149 647,9	181 856,4	209 870,8
Кількість постійного населення (на кінець року) України, млн осіб	46,7	46,2	45,8	45,6	45,5
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млн грн	441 452,0	720 731,0	913 345,0	1 082 569,0	1 316 600,0
Запорізька область					
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	34 270,6	54 438,3	53 095,4	66 994,4	78 046,0
Обсяги реалізованої промислової продукції виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, млн грн	2 814,7	4 332,1	6 259,5	6 520,3	6 582,7
Кількість постійного населення (середньорічна), млн осіб	1,9	1,8	1,8	1,8	1,8
Валовий регіональний продукт, млн грн	19 968,0	33 158,0	37 446,0	42 736,0	49 525,0

Визначимо коефіцієнт локалізації (Кл) харчової промисловості Запорізького регіону. За допомогою коефіцієнта локалізації визначаються локалізація (концентрація) виробництва на території регіону та рівень розвитку галузі в регіоні, її значущість для економіки регіону.

Коефіцієнт локалізації певного виробництва на території регіону є відношенням питомої ваги цього сектора економіки у структурі виробництва регіону до питомої ваги того самого сектора у структурі виробництва країни.

Коефіцієнт локалізації харчової промисловості Запорізького регіону розраховується за формулою:

$$K_{л} = \frac{ВЕДр}{Пр} \times 100 : \frac{ВЕДкр}{Пкр} \times 100, \quad (1)$$

де *ВЕДр* – обсяг реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів, напоїв по Запорізькій області, млн грн;

Пр – обсяг реалізованої промислової продукції по Запорізькій області, млн грн;

ВЕДкр – обсяг реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів, напоїв по Україні, млн грн;

Пкр – обсяг реалізованої промислової продукції України, млн грн.

У табл. 2 наведено розрахунки коефіцієнта локалізації харчової промисловості Запорізького регіону [5–9].

Середній показник коефіцієнта локалізації підприємств харчової промисловості Запорізького регіону становив 0,53. Це достатньо низький показник для створення кластерного об'єднання.

Таблиця 2

Розрахунок коефіцієнта локалізації підприємств харчової промисловості Запорізького регіону у 2005–2011 рр.

Показники	Рік				
	2005	2007	2009	2010	2011
ВЕДр /Пр	0,082130	0,079579	0,117892	0,097327	0,084344
ВЕДкр /Пкр	0,162901	0,153345	0,197818	0,180408	0,165690
Коефіцієнт локалізації	0,504171	0,518954	0,595963	0,517576	0,509047

Коефіцієнт виробництва на одну особу (Кд) розраховується як відношення питомої ваги виду економічної діяльності регіону у відповідній структурі виду економічної діяльності країни до питомої ваги населення регіону в населенні країни за формулою:

$$K_{д} = \frac{ВЕДр}{ВЕДкр} \times 100 : \frac{Нр}{Нкр} \times 100, \quad (2)$$

де *ВЕДр* – обсяг реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів, напоїв по Запорізькій області, млн грн;

ВЕДкр – обсяг реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів, напоїв по Україні, млн грн;

Нр – населення регіону;

Нкр – населення країни.

У табл. 3 наведено розрахунки коефіцієнта виробництва на одну особу в харчовій промисловості Запорізького регіону [5–9].

Розрахунок коефіцієнта виробництва на одну особу підприємств харчової промисловості Запорізького регіону у 2005–2011 рр.

Показники	Рік				
	2005	2007	2009	2010	2011
ВЕДр/ВЕДкр	0,040685	0,038961	0,039301	0,039474	0,03956
Нр/Нкр	0,036875	0,039976	0,039766	0,03973	0,039589
Коефіцієнт виробництва на одну особу	1,103322	0,9746097	0,9883065	0,9935565	0,9900172

Середній показник коефіцієнта виробництва на одну особу становить 1,01 і перевищує 1, що свідчить про можливість створення кластерів.

Коефіцієнт спеціалізації (Кс) визначається як відношення питомої ваги регіону в країні за певним видом економічної діяльності до питомої ваги регіону у ВВП країни:

$$K_c = \frac{ВЕДр}{ВЕДкр} \times 100 : \frac{ВРП}{ВВП} \times 100, \quad (3)$$

де *ВЕДр* – обсяг реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів, напоїв по Запорізькій області, млн грн;

ВЕДкр – обсяг реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів, напоїв по Україні, млн грн;

ВРП – валовий регіональний продукт;

ВВП – валовий внутрішній продукт.

У табл. 4 наведено розрахунки коефіцієнта спеціалізації харчової промисловості Запорізького регіону [5–9].

Таблиця 4

Розрахунок коефіцієнта спеціалізації в харчовій промисловості Запорізького регіону у 2005–2011 рр.

Показники	Рік				
	2005	2007	2009	2010	2011
ВЕДр/ВЕДкр	0,040685	0,038961	0,039301	0,039474	0,03956
ВРП/ВВП	0,045233	0,046006	0,040999	0,039476	0,037616
Коефіцієнт спеціалізації	0,873913	0,911851	1,020225	0,908251	0,792278

Середній показник коефіцієнта спеціалізації становив 0,9, що свідчить про можливість створення кластерів.

Отже, за розрахунками середні показники коефіцієнтів локалізації, виробництва на одну особу та спеціалізації харчової промисловості Запорізького регіону становлять, відповідно, 0,53; 1,01; 0,9. Таким чином, можна зробити висновок, що харчова промисловість Запорізького регіону має потенціал кластеризації, достатній для створення кластерів.

Розглянемо можливості створення кластерних об'єднань в окремих підгалузях харчової промисловості Запорізького регіону.

Для розрахунку коефіцієнта локалізації підгалузей харчової промисловості Запорізького регіону розглянемо обсяги реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів та напоїв за 2005–2011 рр. по Україні та Запорізькій області, наведені у табл. 5 [5–6].

Таблиця 5

Обсяг реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів, напоїв за 2005–2011 рр. по Україні, млн грн

Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	Роки				
	2005	2007	2009	2010	2011
Виробництво харчових продуктів, напоїв, у тому числі:	76329,1	109959,9	159550,1	181856,4	159060,3
виробництво м'яса та м'ясних продуктів	9541,1	13745,0	19943,8	23942,4	25589,8
переробка та консервування овочів і фруктів	3053,2	4398,4	6382,0	7734,0	8100,3
виробництво олії та тваринних жирів	12976,0	18693,2	27123,5	32756,6	26305,1
виробництво молочних продуктів та морозива	9159,5	13195,2	19146,0	23079,6	24301,9
виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості	2976,8	4288,4	6222,5	7457,7	6715,1
виробництво крохмалю та крохмальних продуктів	2289,9	3298,8	4786,5	5652,6	5512,0
виробництво інших харчових продуктів	18853,3	27160,1	39408,9	47445,9	31987,1
виробництво хліба та хлібобулочних виробів	3129,5	4508,4	6541,6	7907,4	8393,5
виробництво сухарів, печива, пирогів і тістечок тривалого зберігання	2518,9	3628,7	5265,2	6238,8	6236,8
виробництво цукру	3587,5	5168,1	7498,9	8943,4	8187,1
виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів	6335,3	9126,7	13242,7	15923,4	11349,2
виробництво напоїв	12212,7	17593,6	25528,0	30789,4	32894,6

Обсяг реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів за 2005–2011 рр. по Запорізькій області наведено в табл. 6 [7–9].

У табл. 7 наведено коефіцієнти локалізації виробництва для підгалузей харчової промисловості Запорізької області.

Таблиця 6

**Обсяг реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів та напоїв
за 2005–2011 рр. по Запорізькій області, млн грн**

Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	Роки				
	2005	2007	2009	2010	2011
Виробництво харчових продуктів, напоїв, у тому числі:	2814,7	4332,1	6259,5	6520,3	6582,7
виробництво м'яса та м'ясних продуктів	263,1	282,5	547,7	517,7	523,1
виробництво рибних продуктів	21,9	29,4	39,9	36,9	39,3
переробка та консервування овочів і фруктів	27,8	22,0	27,8	28,9	28,7
виробництво олії та тваринних жирів	739,3	1138,3	2015,1	2193,6	2142,9
виробництво молочних продуктів та морозива	440,9	480,4	470,7	677,7	470,7
виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю	41,0	72,8	92,0	115,1	98,6
виробництво готових кормів для тварин	34,0	55,0	46,0	117,3	12,7
виробництво інших харчових продуктів з них	350,6	423,4	46,0	117,3	12,7
виробництво хліба та хлібобулочних виробів	159,5	205,0	343,6	343,6	405,6
виробництво сухарів, печива, пирогів і тістечок тривалого зберігання	60,3	64,6	82,3	84,2	90,7
виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів	89,6	18,3	95,1	18,7924	44,4
виробництво макаронних виробів	4,5	5,7	10,1	8,8	10,5
виробництво прянощів та приправ	32,0	39,2	75,1	60,0	77,1
виробництво напоїв	896,1	1829,6	2427,5	2277,2	2408,0

Таблиця 7

Коефіцієнти локалізації виробництва для підприємств підгалузей харчової промисловості Запорізької області у 2005–2011 рр.

Виробництво харчових продуктів та напоїв	Роки				
	2005	2007	2009	2010	2011
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	0,75	0,52	0,70	0,64	0,50
Переробка та консервування овочів і фруктів	0,25	0,13	0,11	0,11	0,09
Виробництво олії та тваринних жирів	1,55	1,55	1,89	1,98	1,97
Виробництво молочних продуктів та морозива	1,31	0,92	0,63	0,87	0,47
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів з нього	0,37	0,43	0,38	0,45	0,36
Виробництво хліба та хлібобулочних виробів	1,38	1,15	1,34	1,29	1,17
Виробництво сухарів, печива, пирогів і тістечок тривалого зберігання	0,65	0,45	0,40	0,39	0,35
Виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів	0,38	0,19	0,18	0,03	0,09
Виробництво напоїв	1,99	2,64	2,42	2,18	1,77

Розраховано, що коефіцієнти локалізації чотирьох підгалузей харчової промисловості Запорізького регіону, а саме: виробництва напоїв, виробництва олії та тваринних жирів, виробництва хліба і хлібобулочних виробів, виробництва молочних продуктів та морозива – близькі або більші за одиницю.

У табл. 8 наведено коефіцієнти виробництва на одну особу для підгалузей харчової промисловості Запорізької області.

Розраховано, що коефіцієнти виробництва на одну особу чотирьох підгалузей харчової промисловості Запорізького регіону, а саме: виробництва напоїв, виробництва олії та тваринних жирів, виробництва хліба та хлібобулочних виробів, виробництва молочних продуктів та морозива – близькі або більші за одиницю.

У табл. 9 наведено коефіцієнти спеціалізації виробництва для підгалузей харчової промисловості Запорізької області.

Таблиця 8

Коефіцієнти виробництва на одну особу для підгалузей харчової промисловості Запорізької області у 2005–2011 рр.

Виробництво харчових продуктів та напоїв	Роки				
	2005	2007	2009	2010	2011
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	0,61	0,51	0,66	0,55	0,47
Переробка та консервування овочів і фруктів	0,25	0,11	0,10	0,09	0,09
Виробництво олії та тваринних жирів	2,81	2,08	2,06	1,70	1,32
Виробництво молочних продуктів та морозива	0,95	0,85	0,70	0,74	0,49
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів з нього	0,27	0,36	0,38	0,39	0,28
Виробництво хліба та хлібобулочних виробів	0,95	1,03	1,15	1,10	1,13
Виробництво сухарів, печива, пирогів і тістечок тривалого зберігання	0,64	0,50	0,45	0,34	0,33
Виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів	0,39	0,2	0,19	0,03	0,06
Виробництво напоїв	1,56	2,22	2,18	1,87	1,82

Коефіцієнти спеціалізації виробництва для підприємств підгалузей харчової промисловості Запорізької області у 2005–2011 рр.

Виробництво харчових продуктів та напоїв	Роки				
	2005	2007	2009	2010	2011
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	0,55	0,43	0,63	0,55	0,49
Переробка та консервування овочів і фруктів	0,22	0,09	0,10	0,09	0,09
Виробництво олії та тваринних жирів	2,52	1,76	1,97	1,70	1,39
Виробництво молочних продуктів та морозива	0,86	0,72	0,67	0,74	0,51
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів з нього	0,24	0,31	0,36	0,39	0,29
Виробництво хліба та хлібобулочних виробів	0,85	0,87	1,10	1,10	1,19
Виробництво сухарів, печива, пирогів і тістечок тривалого зберігання	0,57	0,42	0,43	0,34	0,35
Виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів	0,36	0,50	0,19	0,03	0,06
Виробництво напоїв	1,40	1,88	2,09	1,87	1,91

Розраховано, що коефіцієнти спеціалізації чотирьох підгалузей харчової промисловості Запорізького регіону, а саме: виробництва напоїв, виробництва олії та тваринних жирів, виробництва хліба та хлібобулочних виробів, виробництва молочних продуктів та морозива – близькі або більші за одиницю.

Таким чином, за розрахунками, коефіцієнти локалізації, виробництва на одну особу та спеціалізації чотирьох підгалузей харчової промисловості Запорізького регіону, а саме: виробництва напоїв, виробництва олії та тваринних жирів, виробництва хліба та хлібобулочних виробів, виробництва молочних продуктів та морозива – близькі або більші за одиницю.

Це означає, що у цих галузях можна створити кластери. Розглянемо кожну підгалузь більш детально з позиції створення кластерних об'єднань підприємств. Найбільші значення коефіцієнтів локалізації, виробництва на одну особу та спеціалізації має підгалузь, яка виробляє напої в Запорізькому регіоні. До складу підгалузі входять підприємства з виробництва пива ПАТ "Carlsberg", компанія "Імідж-Холдинг" із виробництва горілчанних виробів. Їх показники у виробництві підгалузі близькі до 60% та 30%, відповідно. Решта 10% показників – за малими підприємствами з виробництва пива, мінеральної води та безалкогольних напоїв ТОВ "Аква-Фонтана", ТОВ "Балта" та ТОВ "Вилтек".

Компанія ПАТ "Carlsberg" є високоінтегрованою структурою, до складу якої входять ПАТ "Пиво-безалкогольний комбінат "Славутич", ВАТ "Львівська броварня" і Київський пивзавод "Славутич". ПАТ "Carlsberg" входить до складу групи підприємств Carlsberg Group – однієї з провідних пивоварених груп у світі, яка має значний портфель пивних брендів та брендів безалкогольних напоїв. У Carlsberg Breweries працює понад 40 000 людей у 50 країнах світу. Продукція компанії продається більше ніж на 150 ринках.

Такі характеристики підгалузі унеможливають створення кластерів.

Другу сходинку щодо створення кластерних об'єднань підприємств за розрахунками

коефіцієнтів локалізації, виробництва на одну особу та спеціалізації посідає підгалузь із виробництва олії та тваринних жирів. Значну частку ринку в розмірі 96% у показниках виробництва підгалузі займають три підприємства, а саме: ПАТ "Пологівський олійноекстракційний завод", ПАТ "Мелітопольський олійноекстракційний завод", ПАТ "Запорізький олійно-жировий комбінат". На першій сходинці – ПАТ "Пологівський олійноекстракційний завод", серед підприємств підгалузі він має 48,58% ринку. ПАТ "Запорізький олійно-жировий комбінат", який входить до складу високоінтегрованої ФПГ "Приват", посідає другу сходинку (28,3% ринку підгалузі). ПАТ "Мелітопольський олійноекстракційний завод" посідає третю сходинку із 19,2% ринку підгалузі. Ці підприємства входять до асоціації "Укроліяпром", створеної з метою координації діяльності та взаємодопомоги її учасникам у вирішенні спільних організаційних, економічних, технічних та інших питань [10].

До асоціації "Укроліяпром" входять найбільші олійно-жирові підприємства України, діяльність яких охоплює понад 90% вітчизняного виробництва рослинних олій, понад 80% виробництва маргаринової продукції, близько 40% виробництва майонезу. Науково-дослідною базою асоціації є: Український науково-дослідний інститут олій та жирів НААН; Національний університет біоресурсів і природокористування України; українське представництво голландського холдингу "NofaGroup B.V." (м. Роттердам), який займає в Голландії першу позицію з надання лабораторних та сюрвейерських послуг (компанія "Доктор Бушмеєр"); інформаційно-аналітичні агентства "АПК-Інформ" і "Експерт Агро" та низка малих підприємств, діяльність яких пов'язана з виробництвом олійно-жирової продукції. На нашу думку, враховуючи склад учасників асоціації "Укроліяпром", її значну науково-дослідну складову, підтримку галузі з боку уряду країни, доцільно створити проект національного кластера в підгалузі виробництва олійно-жирової продукції харчової промисловості України.

Тому пропонуємо створити проекти двох кластерів: у хлібопекарській та молочній підгалузях харчової промисловості Запорізького регіону.

Якщо порівняти рівень виробництва в хлібопекарській та молочній підгалузях харчової промисловості Запорізького регіону на одну особу за 2011 р. (хліб та хлібобулочні вироби – 41,8 кг, молоко і молокопродукти – 19,2 кг) та рівень споживання на одну особу за 2011 р. (хліб та хлібобулочні вироби – 101,2 кг, молоко і молокопродукти – 175,3 кг), то можна визначити, що рівень споживання хліба та хлібобулочних виробів майже у 2,5 раза вищий за виробництво, а споживання молока і молокопродуктів майже у 9 разів вище, ніж виробництво. Це свідчить про значні можливості місцевих виробників щодо розвитку цих підгалузей харчової промисловості.

До того ж, вибір хлібопекарської підгалузі обґрунтовано тим, що в 2013 р. на українському ринку хліба триває процес концентрації виробництва, який розпочався в 2005 р. Великі компанії продовжували придбання хлібо заводів та збільшували потужності. Крім того, наявна тенденція створення вертикально інтегрованих компаній із замкнутим циклом виробництва – від виробництва борошна до випуску хлібопродуктів. Прикладом вертикально інтегрованої компанії у Запорізькій області є компанія ГК “Хлібодар”, до складу якої входять виробник зерна – колгосп “Дружба”, млиновий комплекс ТОВ “Агросервіс-2000” і п’ять хлібо заводів: ПАТ “Запорізький хлібокомбінат № 1”; ПАТ “Запорізький хлібо завод № 5”; ПАТ “Бердянський хлібокомбінат”; ТОВ “Урожай”; ПАТ “Оріхівський хлібокомбінат”. Ця компанія входить до складу кластерного об’єднання і посідає позиції лідера в Запорізькому регіоні – 46% ринку хлібопродуктів.

До того ж пропонуємо створити кластер у молочній підгалузі харчової промисловості. Вибір цього напрямку обґрунтовано тим, що, незважаючи на значні можливості, у Запорізькому регіоні виробництво молочних продуктів з 1990 до 2012 р. скоротилося у 26,0 раза (з 785,0 т у 1990 р. до 30,1 т у 2012 р.).

Така ситуація зумовлена експансією та жорсткою маркетинговою політикою конкурентів із Донецької та Дніпропетровської областей. Специфіка ринку молока в Запорізькій області полягає у сукупній дії таких основних чинників:

- питома вага міського населення області становить 76,6%;
- доходи на одну особу мають найвищі рівні по країні, всупереч тому, що регіон входить до трійки останніх за рівнем споживання молока;
- область має яскраво виражений індустриальний характер;

- виробництво молока на підприємствах становить лише 13,4% від загальної кількості молока, що виробляється в регіоні;
- виробництво та споживання молока на одну особу в регіоні менше, ніж у середньому по Україні, при тому, що в регіоні є потужні молокозаводи з максимальною концентрацією переробки молока (ПАТ “Веселівський завод сухого знежиреного молока”; ПАТ “Новомиколаївський молокозавод”).

У свою чергу, нормальному розвитку підприємств молокопродуктового підкомплексу заважає: виникнення диспропорцій, пов’язаних із недовикористанням виробничих потужностей, малопродуктивне устаткування, неоптимальність сировинної зони, порушення договірної дисципліни, ухилення від існуючих технологічних вимог. Усе це суттєво впливає на кількість і якість виробленої продукції.

Передумовою впровадження кластерного підходу підприємствами харчової промисловості Запорізького регіону є інституціональне середовище для створення нового типу мережових інноваційних структур. До складу інституціонального середовища входить:

- значна кількість інноваційно активних підприємств у харчовій промисловості Запорізького регіону. Станом на 2011 р. частка інноваційно активних підприємств у харчовій промисловості Запорізького регіону становить 13,9% [7];
- наявність мережі спеціалізованих науководослідних установ у галузі сільського господарства та переробної промисловості (Таврійська державна агротехнічна академія, Інститут олійних культур УААН та Інститут механізації тваринництва УААН), здатних сприяти розвитку кластерного об’єднання підприємств шляхом забезпечення учасників необхідною науково-технічною інформацією;
- наявність спеціалізованих навчальних закладів із підготовки необхідних кадрів: Запорізький національний університет; Запорізький національний технічний університет; Таврійська державна аграрна академія тощо).

IV. Висновки

За результатами дослідження визначено значний потенціал для створення кластерних об’єднань підприємств харчової промисловості Запорізького регіону, оцінювання якого проведено за допомогою коефіцієнтів локалізації, виробництва на одну особу та спеціалізації галузей промисловості. За даними оцінювання потенціалу кластеризації харчової промисловості Запорізького регіону, створення кластерних об’єднань можливе в чотирьох підгалузях, а саме: виробництва напоїв; виробництва олії та тваринних

жирів; виробництва хліба та хлібобулочних виробів, виробництва молочних продуктів і морозива. Після аналізу особливостей функціонування підприємств цих підгалузей обґрунтовано необхідність створення кластерів у хлібопекарській та молочній підгалузях харчової промисловості Запорізького регіону.

Список використаної літератури

1. Винокурова М.В. Конкурентоспособность и потенциал кластеризации отраслей Иркутской области / М.В. Винокурова // Эко. – 2006. – № 12. – С. 73–93.
2. Гончарова К.В. Вдосконалення методики визначення потенціалу кластеризації галузей окремого регіону / К.В. Гончарова // Економічний простір : зб. наук. праць. – № 29. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2009. – С. 80–88.
3. Єрмишина А.В. Конкурентоспособность региона / А.В. Єрмишина // Стратегии. – 2002. – № 1. – С. 116–118.
4. Турганбаев Е.М. Идентификация региональных индустриальных кластеров и оценка их структурного воздействия на экономику региона (на примере ВКО) / Е.М. Турганбаев, М.В. Козлова // Управление большими системами. – 2009. – Вып. 25. – С. 139–178.
5. Статистичний щорічник України за 2011 р. / за ред. О.Г. Осауленка. – К. : Консультант, 2012. – 562 с.
6. Офіційний сайт Держкомстату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Статистичний щорічник Запорізької області за 2011 рік / за ред. В.П. Головешка. – Запоріжжя : Головне управління статистики в Запорізькій області, 2012. – 492 с.
8. Статистичний щорічник Запорізької області за 2008 рік / за ред. В.П. Головешка. – Запоріжжя : Головне управління статистики в Запорізькій області, 2005. – 495 с.
9. Офіційний сайт Головного управління статистики в Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zr.ukrstat.gov.ua/>.
10. Офіційний сайт асоціації “Укроліяпром” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukroilprom.org.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2013.

Пулина Т.В. Определение потенциала кластеризации пищевой промышленности Запорожского региона

Рассмотрены возможности создания кластерных объединений в подотраслях пищевой промышленности Запорожского региона путем определения потенциала кластеризации. По результатам оценки потенциала кластеризации пищевой промышленности Запорожского региона определены четыре подотрасли, в которых возможно создание кластеров. Доказана необходимость создания кластеров в хлебопекарной и молочной подотрасли пищевой промышленности Запорожского региона.

Ключевые слова: кластерный подход, потенциал кластеризации, предприятия пищевой промышленности.

Pulina T. Determination of potential of a clustering of the food industry of the Zaporozhye region

Possibilities of creation of cluster associations in subsectors of the food industry of the Zaporozhye region are considered by determination of potential of a clustering. The results of an assessment of potential of a clustering of the food industry of the Zaporozhye region gave the possibility to define four subsectors in which creation of clusters is possible. The need of creation of clusters for baking branch and dairy subsector of the food industry of the Zaporozhye region is proved.

Key words: cluster approach, clustering potential, the enterprises of the food-processing industry.